

AQLI ZAIFLIKNI O'XSHASH HOLATLARDAN FARQLASH

Mirboboyeva Nodiraxon Soliyevna

Qo'qon davlat pedagogika instituti
defektologiya kafedrasida o'qituvchisi

Umumta'lim maktablarida o'zlashtirmovchi o'quvchilarni o'rganish ular orasida ilk rivojlanish davrida ba'zi buzilishlar bo'lgan bolalar ham uchrashini ko'rsatadi. Bunday bolalar oligofrenlarga o'xshasa ham, haqiqatan bunday bo'lmaydi.

Aqli zaiflikning mohiyatini tushunish ham ilmiy, ham amaliy jihatdan muhim bo'lib ushbu holatni to'g'ri tashxis qilishga yordam beradi va yordamchi maktablarni komplektlashdagi xatolarni oldini oladi. «Aqli zaiflik» oddiygina qobiliyatlarni pasayishi, aqlning kamligi emas, bu shaxsning barcha tomonlarining sifatini o'zgarishidir. Bolada aqli zaiflikda asosan intellekt buziladi, shu bilan birga hssiy, irodaviy doirasida, xulqida sezilarli nuqsonlar, buzilishlar kuzatiladi. Pedagogikaning asosiy masalasi aqli zaiflikni u bilan ba'zi umumiy tamonlari bo'lgan, ammo undan keskin farq qiladigan holatlardan ajratishdir. Aqli zaiflik bilan chalkashtirilib yuboriladigan holatlarning barchasida biz aqli zaiflik xarakterlanadigan o'ziga xos tomonlarni hammasini topa olmaymiz.. Sinchiklab tahlil kilinganda albatta intellektning buzilish chuqurligini yo'qligini, yoki ushbu nuqsonning turg'un emasligini yoki markaziy nerv sistemasining organiq jarohatlanmaganligi aniqlanadi.

SHunday belgilarning mavjudligi yoki mavjud emasligi aqli zaiflikni diagnostika qilishda mezon bo'lib xizmat qilishi lozim. Yordamchi maktablarni komplektlashda aqli zaiflikni unga o'xshash holatlardan ajratish bilan baholangan xuddi shu masalalar eng ko'p qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Maktab yoshidagi bolaning intellekti normadalgini shubhaga olishning sababi bo'lib uning ta'lim jarayonida o'zlashtirmasligi xizmat qiladi.

O'zlashtirmaslikni aqli zaiflik bilan o'xshatmoq, chalkashtirish ko'pol nazariy va amaliy xatodir.

O'zlashtirmaslikning eng ko'p tarqalgan sababi bolaning maktab ta'limiga tayyor emasligi, bolada o'quv faoliyati zaminlari va malakalarining shakllanmaganligidir. Bolalar talablarga bo'ysunishga o'rganmaganlar, ishni oxiriga yetkazishni, topshiriqlarni bajarishda diqqat qilishni bilmaydilar, ishda maqsadga yo'nala olmaydilar. O'zlashtirmasliklarning sabablariga shuningdek, maktabi o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etilishdagi turli kamchiliklar (didaktik tamoyillarning buzilishi, darsning metodik jihatdan mukammal emasligi, o'qituvchining pedagogik malakasini pastligi, bolaning h.k.lar), bolaning oiladagi yashash sharoitining yaxshi emasligi (ota-onalar tomonidan bolaning o'qishini nazorat qilinmasligi, yrdam berilmasligi, kun tartibiga rioya qilmaslik, oiladagi mojaroli vaxiyat) ham kiradi.

O'z vaqtida va to'g'ri, malaqali yordam ko'rsatilganda bu bolalar asta-sekin o'z tengdoshlariga yetib oladilar va o'zlashtiruvchi o'quvchilar orasiga qo'ishladilar. Ammo, ba'zan bunday bolalar yordamchi maktabga yuboriladi.

Bolalarda oligofreniyaga o'xshash holatlar ko'pincha markaziy nerv tizimidagi o'zgarishlar natijasida kelib chiqadi. Bunday o'zgarishlar bolalarning alohda nerv-psixik tizimining rivojlanishi va faoliyatiga, shuningdek butun organizmning holati va rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Oligofreniyaga o'xshash holatlarni keltirib chiqaradigan sabablar turlicha bo'lishi mumkin.

Oligofreniyaga o'xshash ba'zi holatlarni ko'rib chiqamiz.

Infantilizm turidagi psixik jismoniy rivojlanishi sustlashgan bolalar

Psixik va jismoniy rivojlanishning vaqtinchalik sustlashishi bola organizmiga turli salbiy zararlar ta'siri natijasida yuzaga keladi. Ularga, masalan, xromosomalarning buzilishlari, homilalik davrida markaziy nerv tizimining marohatlanishlari, endokrin yetishmovchiliklar, asfiksiya yoki tug'ilishdagi yengil jarohatlar, nurlanish va h.k.lar kiradi.

Ko'rsatib o'tilgan sabablar umumiy holsizlanishga, organizmning zaiflashuvi va rivojlanish sur'atining bo'zishiga olib keladi.

Bunday bolalarda jismoniy va psixik rivojlanishning sustlashishi kuzatiladi. Infantil bolalar odatda bo'yi past, gavda tuzilishi to'g'ri bo'ladilar, bolalarning ko'pchiligida jinsiy tizimning rivojlanmay qolishi jinsiy yetilishning orqada qolishi va ikkilamchi jinsiy belgilarning kech rivojlanishiga olib keladi.

Infantil bolalar tengdoshlaridan psixik rivojlanishda orqada qoladilar. Qiziqishlari doirasi o'yin faoliyat bilan chegaralanadi. O'yin jarayonida ular o'ziga-o'zi xizmat qilish malikalarini o'zlashtiradilar, ammo undan kam foydalanadilar. Mustaqil o'yin mazmunli, qiziqarli o'lib ko'p vaqt davom etishi mumkin.

Infantil bolalarning lug'at zahراسi boy; ular hkoya, ertak va h.k.larning ma'nosini, mazmunini tushuna oladilar. Yordamdan yaxshi foydalana oladilar. Suhbat jarayonida va topishriqlarni bajarishda avvalgi tajribalarini qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'ladilar.

Infantil bolalar uchun xulqning murakkab shakllarining rivojlanmay qolganligi xosdir. Ularda faoliyatning barcha turlarining faolligi funktsional pasaygan bo'ladi.

Maktabda o'qishda bunday bolalar katta qiyinchiliklarga duch keladilar, zarur vaqtda faol ravishda ishlay olmaydilar, tez toliqib, chalg'aydilar. SHuning uchun ular maktabdagi malaka va bilimlarni qiyinchilik bilan o'zlashtiradilar.

Oligofrenlarda farqli infantil bolalar faol faoliyat davrida diqqatlarini jamlay oladilar (odatda qisqa vaqt oralig'ida) va aqliy imkoniyatlarini namoyon etadilar. Ammo psixik faoliyatdagi buzilishlar natijasida o'zlashtirmovchi o'quvchilar orasiga qo'shilib qoladilar.

Maxsus davolish (umummustahkamlovchi terapiya, simptomatik davolov, suv muolajalari, gimnastika va boshqalar), bola imkoniyatlarini e'tiborga olgan holda o'qitish (engillashtirilgan kun ratibi, yakka holdagi pedagogik yordam va h.k.), uyda yaxshi sharoit yaratish bunday bolalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Astenik bolalar

Bolalarda astenik holat somatik va yuqumli kasalliklar, jarohatlanishlardan so'ng yuzaga keladi.

Astenik holat uchun kasallikning xarakteri va bola organizmining hmoya xususiyatlariga bog'liq markaziy nerv tizimining salbiy ta'sirlarga bo'lgan turli reaksiyalari xosdir. Salbiy ta'sirlarga reaksiya qisqa vaqt davom etishi mumkin. Alohдахollarda uzoqroq va og'ir davom etadigan nerv-psixik zaiflashuv ko'rinishidagi, qon va limfa aylanishidagi o'zgarishlar namoyon bo'ladi.

Kasallikdan so'ng markaziy nerv tizimining yengil jarohatlanish hollarida bolalar ta'lim olishda o'z tengdoshlaridan vaqtinchalik orqada qoladilar. Og'irroq hollarda esa ularni sinfda qoldiriladi, ba'zan esa yordamchi maktabga o'tkazish masalasi ko'riladi.

Astenik bolalarda tez nerv darmonsizligi, faol diqqatning zaifligi va tarqoqligi, ish kuni davomida faoliyat samaraliligining bir xil bo'lmasligi, ish qobiliyati, xotiraning pasayishi (sodda masala, misollarning va h.k.larning shartlarini eslab qololmaydilar) kuzatiladi. Yozuvda harflarni tashlab ketish, so'zni oxirigicha yozmaslik, harflarni almashtirish va boshqa xatolar kuzatiladi. Toliqish holatda xatolar soni ko'payadi, xarg'inlik kuzatilib mashg'ulotlarga qiziqish yo'qoladi.

Astenik bolalarda ko'pincha qizarib ketish, oqarib ketish, ko'p terlash (ayniqsa kaftlarning) kabi vegetativ reaksiyalar, uyqu va shitahaning buzilishi, bosh og'rig'i va boshqa o'zgarishlar kuzatiladi.

Astenik bolalardja yorug'lik va tovusi ta'sirlagichlarga sezgirlik kuchaygan bo'ladi. Bu bolalarda kayfiyatning o'zgarib turishi, yig'loqlik va arazchanlik ko'zatiladi. Ba'zilariga beriluvchanlik, apatiya xos bo'ladi.

Astenik bolalar oligofreniyaga qaraganda ancha yuqori aqliy faoliyatga qobiliyatli bo'ladilar.

Ammo differentsial tashxis qilish ko'pincha qiyin bo'ladi. SHuning uchun astenik bolaning haqiqiy imkoniyatlarini aniqlashga ancha ko'p vaqt sarflanadi.

Bunday bolalarni somatik zaiflashgan bolalar uchun maxsus sanatoriy (oromgox) larga yuborish ma'qul. Bundan tashqari, ambulator sharoitda kompleks davolashni (qat'iy o'rnatilgan kun tartibi, sport bilan shug'ullanish, suv muolamalari, badantarbiya, fizioterapiya va dori-darmon bilan davolash) o'tkazish mumkin.

Qulay, avaylash sharoitidagi ta'limda va zarur bo'lgan davolov ishlari borilganda astenik bolalar asta-sekin chiniqib boradilar va jismoniy jihatdan rivojlanadilar. Miyaning funktsional faolligini

oshirishga yordam beradigan sharoit yaratilganda qisman kompensatsiya yuzaga keladi, natijada bola umumta'lim maktabida o'qishi mumkin.

Psixopat xulqidagi bolalar

Psixopatiyaga o'xshash xulq-bolalar yoshida ko'p kuzatilib, psixopatiyaga kiradi.

Psixopatiyada asosiy simptomkompleks hali aniqlanmagan, ammo ko'pgina mualliflar uni hssiy-irodaviy doiraning rivojlanishidagi nuqsonlar (buzilishlarga) bilan bog'laydilar. Bunday buzilishlar bolaning shaxsi, xulqi va xarakterida aks etadi. Xulq buzilishlari bolalarni ta'lim olishini qiyinlashtiradi, ko'pincha bolalar umumta'lim maktablarida o'zlashtirmovchi bolalar safiga qo'shilib qoladilar.

Psixopatiyalarning sabablari turlicha bo'lib, ularga genetik (nasliy) o'tish, miya infeksiyalari, intoksikatsiyalar (zaharlanishlar), og'ir tug'ma jarohatlar va h.k.lar kiradi. Psixopatiyani ijtimoiy muhtdagi og'ir sharoit ham keltirib chiqarishi mumkin.

Psixopatiyaga o'xshash xulqning klinik ko'rinishlari ham xilma-xil. Bunday bolalar uchun qo'zg'oluvchanlik, psixomotor behalovatlik xosdir. Ular ko'pincha arzimagan sabab bilan asabiylashib, qizishib ketadiyalar, ba'zan tamovuzkor bo'ladilar. Kayfiyatlar tez o'zgarib turadi. Ish qobiliyatlari past bo'ladi, ularning diqqati tarqoq bo'lib, topshiriqlarini bajarishdagi qiyinchiliklarni yenga olmaydilar. Boshlab qo'yilgan ishni ko'pincha tashlab quydilar, tez toliqidilar. Bunday bolalar orasida qo'rqqoq, o'zini himoya qila olmaydigan bolalar ham uchrab turadi.

Psixopat xulqiga ega bo'lgan bolalarni maxsus psixonevrologik sanatoriylarga yuborish maqsadga muvofiqdir. Ustaxonalarda mehnat bilan davolash bolalarni tinchlantiradi, ularning aqliy faoliyatini tashkil etadi.

Xulqning patologik ko'rinishlari bilan birgalikda aqli zaiflik ham aniqlangan holatlarda bolalarni yordamchi maktabga yuborish zarur.

Psixopat holat zo'raygan, yaqqol ifodalangan mojaroli vaziyatlar yuzaga kelgan hollarda bolalarni kasalxonalarga yuborish lozim.

Pedagogik qarovsiz bolalar

O'z vaqtida va malakali yordam bo'lmagan va salbiy, nomuvofik muhit hollarida holatlarda pedagogik qarovsizlik yuzaga keladi.

Pedagogik qarovsizlik mutlaqo sog'lom bolalarda ham yuzaga kelishi mumkin.

Pedagogik qarovsizlikning sababi salbiy biologik va ijtimoiy omillardir. Salbiy ijtimoiy omillarga masalan, oiladagi tez-tez bo'lib turadigan mojarolar va janjallar, bolaga bir-biriga zid bo'lgan talablarning qo'yilishi, kun tartibiga rioya qilmaslik, qarovsizlik, ko'chaning ta'siri va boshqalar kiradi. Bularning barchasi bolaning maktabdagi ta'limiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ba'zan maktabdagi nomuvofiq sharoit ham (o'qituvchilarning tez-tez o'zgarib turishi, qoloq o'quvchiga o'qituvchining noto'g'ri munosabati) muammoni murakkablashtiradi.

Bunday bolalar darslarni ko'p qoldiradilar, uyda topshiriqlarni bajarmaydilar. Ular beriluvchan bo'lib o'quv jarayoniga aloqador bo'lmagan barcha ishga qo'shiladilar. O'z hohish va istaklarini chegaralay olmaydilar, vaqtdan to'g'ri foydalanmadilar. Ularda javobgarlik hissi va qat'iylik bo'lmaydi. Natijada bunday bolalar maktabda zarur bo'lgan bilim, ko'niqma va malakalarni egallab ololmaydilar, ta'lim jarayonida o'z tengdoshlaridan orqada qoladilar.

Ba'zan bu bolalarni oligofren bolalarga o'xshatib yordamchi maktabga yuborish masalasi qo'yiladi.

Bunday bolalar qulay sharoitda o'z tengdoshlariga yetib oladilar. Ularga oilada va maktabda zarur sharoitlarni yaratib berish lozim.

Adabiyotlar:

1. Shoumarov.B.G, K.K.Mamedov. Aqli zaif bolalar psixologiyasi. T., 1995y.
2. Shoumarov.B.G, K.K.Mamedov. Ruhiiy rivojlanishi sustlashgan bolalar. T., 1995y.
3. В.Г.Петрова, И.В.Белякова «Психология умственно остальных школьников», М: «АСАДЕМА», 2004.г.

4. Психолого-педагогическая диагностика. Под ред. И.Й.Левченко, С.Д.Забрамной. М: «АСАДЕМА», 2005г
5. Educating exceptional children. Samuel A.Krik. James J.Gallagher. Boston.